

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ձեյթունցի. «ՁԵՑԹՈՒՆԻ ԱՆՑԵԱԼԷՆ ԵՒ ՆԵՐԿԱՑԷՆ», Բ. մասն, 1903. Պարիզ.
241 եր. գիրք 2,5 ֆրանկ—1 ռուբլի:

Ձէյթունը մի հետաքրքիր վայր է—հետաքրքիր իր անցեալով ու ներկայով, իր մղած հերոսական կռիւներով:

Ահա այդ «անցեալին ու ներկային» է վերաբերում այս աշխատութիւնը, որի առաջին մասը լոյս է տեսել դեռ անցեալ 1900 թւականին:

Գիրքը բաղկացած է երկու մասից: Առաջին մասում բաւական կենդանի գոյներով պատկերացրուած են Ձէյթունի 1895 թ. պատերազմի պատճառները, Աղասիի և նրա ընկերների բանակցութիւնը Ձէյթունի մեծամեծների հետ, պատերազմի բռնկումը, թիւրքական զօրանոցի գրաւումը, եւրոպական վեց հիւպատոսների միջամտութիւնը և պատերազմի հետևանքները—հաշտութեան պայմանները:

Ֆրանսիական ղեղին զրքի տեղեկութիւնների (եր. 84—85) համեմատ այդ պատերազմին մասնակցող թիւրքական բանակը բաղկացած էր ընդամենը 50,000 հոգուց—այն է 20,000 կանոնաւոր զօրք և 30,000 բաշիրոգուէլներ, որոնցից զոհուել են 20,000 հոգի (13,000 կանոնաւոր զօրքից, իսկ մնացած 7,000 բաշիրոգուէլներից):

Իսկ Ձէյթունցին «թիւրքական ճգրիտ աղբիւրների, Թապուր Քեսաթիպի, Մուստաֆա էֆէնդիի պատմածի հիման վրայ» պնդում է (եր. 34 և 69), որ թիւրքական բանակը աւելի մեծ է եղել, այսինքն 110,000 հոգի, որից 40,000 կանոնաւոր զօրք, իսկ մնացածը անկանոն թիւրք, քիւրդ, չէրքէզ խուժան: Եթէ նոյն իսկ ընդունենք, որ այդ թւերը մի քիչ չափազանցքուած են, այնուամենայնի իբրև անհերքելի փաստ կը մնայ այն իրո-

դուրբիւնը, որ մի անոնքի գորութիւն է ունեցել թիւրքական բանակը: Եւ այդ գորութեան հանդէպ փոքրիկ Ձէյթունը կանգնեցրել է միայն 6000 զինուոր, որոնցից 4000-ը հրացանով զինուած, իսկ մնացած 2000-ը՝ տապարով, դաշոյնով և ուրիշ մահացու գործիքներով:

Այդ պերճախօս թւերից կարելի է եզրակացնել, թէ ինչպիսի հերոսութիւն էր զէյթունցիների կատարածը, թէ որքան մեծ ու գնահատելի էր նրանց տարած յաղթանակը:

Այդ հերոսութեան նկարագիրը տալուց յետոյ հեղինակը առջ է բերում զէյթունցիների շարադրած մի քանի երգեր (Բերդիչ չայը, Ձէյթունի երգը, Ձէյթունի գէտթանը, Ձէյթունի գովասանքը) — նախ տեղական բարբառով կամ թիւրքերէն և ապա թարգմանաբար:

Գրքի երկրորդ մասը — յաւելուածը (116—237 եր.) իր մէջ պարունակում է մի շարք կարճ-կարճ յօդուածներ, որոնցից մի մասը պատկերացնում է Ձէյթունի ընթացիկ կեանքը, բարքերը, սովորութիւնները և տնտեսական վիճակը. իսկ միւս մասը տալիս է մի քանի նշանաւոր զէյթունցիների համառօտ կենսագրութիւնը և միջանկեալ պատմուածքներ Ձէյթունի կեանքից:

Մենք մի առանձին հետաքրքրութեամբ կարդացինք այդ յաւելուածի առաջին մասը. Պատճառը հասկանալի է: Դիտ է, Ձէյթունի մասին շատ են գրել ու խօսել, շատ յօդուածներ ու գրքոյկներ են լոյս ընծայուել, բայց դրանք բոլորն էլ զլխաւորապէս պատմական նկարագրական բովանդակութիւն են ունեցել, որ պատկերացրել են հռչակաւոր լեոնաւայրի պատերազմները: Իսկ երկրի ներկայ տնտեսական — սոցիալական վիճակը, ժողովրդի բարքերն ու սովորութիւնները համարեա մի terra incognita էր մնացել:

Ահա այդ գաղտնիքի վարագոյրը բարձրացնել է փորձում Ձէյթունցին: Նա թուցիկ կերպով խօսում է իր հայրենիքի տնտեսական վիճակի, չուկայի և նշանաւոր անտառների ու արօտավայրերի մասին, իր հայրենակիցների կերակուրների, առողջապահութեան, ընտանեկան սովորութիւնների, Ձէյթունի քահանաների ձեռնադրութեան և կարգապահութեան և Ձէյթունի չրջակայ գէրէթէյների մասին: Նրա նկարագրութիւնը մեծ արժէք ունի մեր աչքում, որովհետեւ նա մի անցորդ չէ, զանազան պատահական աղբիւրներից քաղուածքներ անող չէ, այլ բուն երկրում ծնուած-մեծուած և երկար տարիներ ապրած մի անձնաւորութիւն:

Հետաքրքրութիւնից զուրկ չէ նաեւ յաւելուածի մնացած մասը: Ահա թէ այդ մասին ինչ է ասում ինքը հեղինակը իր առաջաբանում.

«Աւելի լայնօրէն ծանօթացնելու համար Զէյթունի կեանքը հայ հասարակութեան, յարմար դատեցի անհատական քաջագործութիւններու մէկ քանի օրինակներ դնել քիչ մը ընդարձակ կենսագրութիւններով, ինչպէս Տէյի-քեչիչ, տէր-Օհանի և Դաւիթ վարդապետի, որոնք աւելի լոյս կ'ափռեն և որոշ գաղափար կուտան զէյթունցիի բնաւորութեան և յանդգնութեան, անոնց ասպետական ըմբռնումներուն, կրօնական համոզումներին վրայ: Այնպէս որ այդ անհատական պատկերները կարող են առատ նիւթ և բաղդատութեան ընդհանուր եզրեր հայթայթել Զէյթունը ուսումնասիրել ուղղութիւնը համար...» Միանգամայն ճիշտ գիտողութիւն, որ իրաւացի կարող է համարուել նաև ամբողջ գրքի վերաբերմամբ:

Զէյթունցիի աշխատութիւնը շատ գնահատելի է ու հետաքրքրաշարժ և՛ իբրև հում նիւթ: Արժէ ծանօթանալ այդ նիւթի հետ, արժէ կարգաւ այդ աշխատութիւնը:

Գրքին կցուած են ֆոնուզի վանահայր, նշանաւոր հերոս Բարդուղիմէոս վարդապետի երկու պատկերները:

Ե. Թ.

Ա. ԴՈ, «ՄԱՍԿԵՒՈՆԻԱ», 1903 թ. Ս. Պետերբուրգ. 22 էրես, գինը 7 կոպ.

Մի փոքրիկ գրքոյկ է սա, որ հակիրճ տեղեկութիւններ է տալիս մակեդոնացիների և մակեդոնական հարցի մասին:

Մակեդոնական չարժուժը միայն մի օղակ է այն ընդհանուր շղթայի մէջ, որ միացնում է հայկական, ալբանական, քիւրդական և երիտասարդ թիւրքերի հարցերը, որ վաղուց արդէն յայտնի է «արևելեան հարց» անունով: Այս ընդհանուր հարցը պարզելու համար անպայման հարկաւոր էր առաջ քաշել թիւրքիայի անցեալը, պետական բռնակալ բեժիմը. հարկաւոր էր քննել չարիքների բուն արմատը՝ երկրի տնտեսական սոցիալական քայքայումը և դրա չարժառիթ պատճառները:

Բայց հեղինակը հեռու է եղել այդպիսի լայն նպատակից, ուստի բաւականացել է միայն մի քանի թուուցիկ տեղեկութիւններ հաղորդելով Մակեդոնիայի տեղագրութեան, տարածութեան, բնական կարողութիւնների, պատմական անցեալների մասին:

Բարեբախտաբար նա կարողացել է այնպէս չաղկապել այդ տեղեկութիւնները, այնպիսի ձևով արտայայտել, որ գրքոյկը կարդացուած է հետաքրքրութեամբ:

Առանձնապէս ուշագրաւ է այն կէտը, որով պ. Ա. Դօն